

ГАРТ

9

2

9

1

2

Д

В

У

HART

6. Служба
КОР.
70

V.N. Karazin Kharkiv National University

00720469

8

УДК
75
КОД

Увага!

Увага!

ВСІМ, ХТО ХОЧЕ ПРОТЯГОМ 1929 РОКУ БУТИ В
КУРСІ СПРАВ ПРОЛЕТАРСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ Й ЗНА-
ЙОМИТИСЯ СВОЄЧАСНО З НОВИМИ ТВОРАМИ ПРО-
ЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ТАК УКРАЇНСЬКИХ,
:: :: ЯК І ЗАКОРДОННИХ, НАГАДУЄМО: :: ::

ЧИТАЙТЕ! ПОШИРЮЙТЕ! ЖУРНАЛ

Г А Р Т І

ОРГАН ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ ПРОЛЕТАРСЬКИХ
ПИСЬМЕННИКІВ :: :: :: ТРЕТІЙ РІК ВИДАННЯ

ЗА РЕДАКЦІЄЮ: І. МИКИТЕНКА, І. КУЛИКА, В. КОРЯКА, П. УСЕНКА,
:: :: :: М. ДОЛЕНГА, В. СОСЮРІ, В. ЮРИНЦЯ :: :: ::

В „ГАРТІ“ 1929 РОКУ ЧИТАЙТЕ:

Романи, повісті, оповідання, новели, поеми, вірші, подорожі, літературно-критичні статті, нариси, репортажі, нотатки, огляди, рецензії, літературні пародії, українську й закордонну хроніку і т. ін.

Крім творів українських пролетарських письменників, журнал міститиме твори за-хідно-українських письменників, а також переклади з видатніших чужоземних революційних письменників.

НАШІ СПІВРОБІТНИКИ:

Анрі Барбюс (Париж); Владислав Броневські (Варшава); Йоганнес Р. Бекеф (Берлін); Ф. Вайскопф, Еріх Вайнерт (Берлін); Роберт Вульф (Нью-Йорк); Вайль (Прага); М. Волинець, Ю. Вухналь (Харків); Карл Грюнберг, Альберт Готопп, Кляве Герман (Берлін); Майкл Голд (Нью-Йорк); К. Гордієнко, М. Гаско, С. Голованівський, (Харків); М. Дубовик, Ю. Дубков (Київ); М. Доленго, А. Дикий, І. Дорожній (Харків); Д. Загул (Київ); Ом. Заратустра, Наталя Забіла (Харків); Ю. Зоря (Київ); О. Заграва (Одеса); Мирослав Ірчан (Вінніпег); П. Козланюк (Львів); Курт Клебер (Берлін); К. Кессер (Кельн); Франц Корічонер (Відень); Ю. Костюк (Прага); Є. Крук (Нью-Йорк); Б. Коваленко, М. Козоріс, А. Ключця (Київ); В. Коряк, І. Ю. Кулик, Ів. Кириленко, В. Кузьміч, О. Кундзіч, М. Качанюк (Харків); С. Кравців (Крига) (Харків); А. Клин (Миколаїв); Іван Ле, О. Лан (Київ); М. Лебянко (Харків); С. Ю. Масляк (Прага); Май Дніпрович (Балта); Іван Микитенко, М. Майський, М. Мотузка, Т. Масенко, Ів. Момот (Харків); В. Миколюк (Одеса); Гергарт Поль (Берлін); Антон Павлюк (Прага); Л. Підгайний (Київ); П. Пета Одеса; Л. Первомайський (Харків); Пюнтек (Зінов'ївск); В. Рунін (Харків); Аптон Сінклер (Нью-Йорк); Суат-Дервіш-Ханум (Константинопіль); Я. Савченко, Л. Смілянський (Київ); В. Сосюра, Лев Скрипник (Харків); Микола Тарновський (Нью-Йорк); С. Тудор (Львів); М. Терещенко (Київ); Ів. Ткачук (Дніпропетровськ); П. Усенко, С. Федчишин (Харків); Дм. Чепурний, М. Шеремет (Київ); А. Шмигельський, Ю. Шовкопляс (Харків); С. Шупак (Київ); Н. Щербина, В. Юринєць (Харків); Б. Якубський (Київ) та інші.

ПЕРЕДПЛАТА: на рік — 6 крб., на 6 міс. — 3 крб. 25 коп.,
3 міс. — 1 крб. 75 коп., 1 міс. — 65 коп. окреме число — 75 коп.

ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЄ: Головна Контора Періодвидаць
ДВУ (ХАРКІВ, СЕРГІЇВСЬКА ПЛОЩА, МОСКОВСЬКІ РЯДИ, № 11)

:: :: АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: ХАРКІВ, ПУШКІНСЬКА, № 46 :: ::

Міккис

Центральна Наукова
БІБЛІОТЕКА при ХДУ
Інв. № 170642

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

1932
863

H A R T

LITERARISCHE UND KRITISCHE MONATS
SCHRIFT DES ALLUKRAINISCHEN VERBANDES
PROLETARISCHER SCHRIFTSTELLER. «WUSPP»
REDAKTIERT VON: I. MYKYTENKO, I. KULYK, W. KORJA
P. USSENKO, M. DOŁENGO, W. SOSSŪRA, W. JURYN
STAATSVERLAG DER UKRAINA. FEBRUAR

1929

Г А Р Т

ЛІТЕРАТУРНО
ХУДОЖНІЙ ТА
КРИТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ ВСЕ
УКРАЇНСЬКОЇ
СПІЛКИ ПРОЛЕ
ТАРСЬКИХ ПИ
СЬМЕННИКІВ
ТРЕТІЙ РІК ВИДАННЯ
РЕДАГУЮТЬ: І. МИКИ
ТЕНКО, І. КУЛИК, В. КО
РЯК, П. УСЕНКО, М. ДО
ЛЕНГО, В. СОСЮРА,
В. ЮРИНЕЦЬ
ДЕРЖАВНЕ
ВИДАВНИЦТВО
У К Р А Ї Н И
1929 Л Ю Т И Й

Меніш

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

№ 2

68

Бібліографічний опис цього
видання вміщено в „Літописі
Укр. Друку“, „Картковому
репертуарі“ та інших по-
казчиках Української Книж-
кової Палати

Обкладинка художника
А. Страхова

Перша друкарня ДВУ
ім. Г. І. Петровського. Укр-
головіт № 483. 9/I 1929.
Замовлення № 589. Тираж
1.500 примірників

В. СОСЮРА

ВЕЧІРНІ ВУЛИЦІ

Я люблю вечірні вулиці великого міста,
коли юрби, як хвилі на пляжі,
на вечірньому пляжі,
шарудять на панелях
стомленим ритмом, спокійним ритмом
закінченого дня.

Коли серце тисне солодке передчуття
невідомого,

і за кожним рогом чекаєш на чудо,
заглядаєш в кожні очі,
коли, наче квіти в золоті води,
кожне слово падає в твою душу.
Ритми вулиць проходять крізь тебе,
і наливають жили музикою міста,
нерви бrenять і співають.

Кожне обличчя рідне.

Кожен рух — твій,

Душа юрби засмоктує тебе в свої безодні,
і солодко потопати в ній.

Відчувати себе часткою великого руху,
часткою що творить цей рух.

Мелікян

6 Золоті водоспади електричного світла
падають на панелі,
на очі,
на руки,
сковзають на чорних спинах таксі,
на склі вітрин,
заливають асфальти майданів і вулиць.

Нічого зайвого,
все на місці,
всім керує рух.
Вулиці як плакати,
Панують чорні й янтарні фарби,
фарби вечірнього міста.

І здається, вся земля — місто.
Поле мов сон, мов далека легенда,
мов казка для маленьких дітей.
Прекрасно почувати себе часткою міста —
чудесної машини наших днів,
Блукати у гromі й дзвоні
вечірніх і радісних вулиць,
дивитись на Будинок Промисловости
і марити про прийдешнє.
Ліхтарі, наче зорі, що спустились на землю
і стали

служить людям.

Зорі, міста, квіти майбутнього.
Поети !

Не співайте про зорі й місяць,
оспівані поетами всіх віків і народів.
Наш вік електричний,
наш народ — пролетаріят.
Наше небо — місто
і — ліхтарі — наші зорі.
Поети !

Ідіть на вечірні вулиці міста,
хай ваші нерви продовжують телеграфні проводи
й електрика наповнить ваші жили.

Наше гасло — рух!
Урбанізуйтеся поети!

Годі старе барахло
видавати за нове
і ходити у чужій поетичній одежі,
що давно зотліла
на плечах класиків минулого.

Горе й сором таким!
Бо вони подібні до акторів на сцені.
А життя — не сцена.
Актор змиває грим
і стає як всі,
а ви так і ходите загримировані
і навіть дівора
показує на вас пальцями!

Поети!
Ви — не павичи, а творці нового життя,
що творить вас.
Будьте сучасні.
Урбанізуйтеся поети!..

30/XII — 28

М. ЛЕДЯНКО

НА-ГОРА

РОМАН *

КНИГА ПЕРША:

ЯТРАНЬ ЧОРНА

Село біля рудні простяглося за балкою. Річечка бігла там. За руднею й за селом ще балки. Глибші. І річечки в них більші звивалися. З'єднувалися за руднею та селом і на луг виходили. Балки поросли чагарником. Далеко поширився він у бік лугові протилежний. На лузі верби до води схилилися. Шереги їхні посунули далеко, аж до насипу залізничного. Виблискуючи, стелилися ним рейки, недалеко до рудні підбігши.

* Почат. див. Гарт № 1, 1929 р.

А далі ген-ген потягся степ. Навколо оточив рудню, село, луг і чагарі.

Не той, що колись буйною травою, вкритий був. Що вершники ховалися в ній. Не той, що як пройде плуг, перекине скибу, то аж виблискує вона тлустою чорнотою своєю. Не той степ, де замість моря трави хвилюється тепер море пшениці, і важкий колос її важко гнеться під вітром додолу і з напруженням, обтяжений зерном, випростовується.

Сланець, глина... Багато каміння. Одне росте з землі, а іншого багато хтось розкидав ген-ген.

Біліє...

Такий степ...

Зораний, посипаний камінням, він не бачив пшениці.

Коли німець малпу вигдав...

Коли Уатт до чайника, чи якоїсь там іншої посудини придивився, — як пара кришкою стукає — побачив і машину свою вигдав.

Коли Стефенсон коня рейками пустив дерев'яно-металевого — коли запрягли пару в роботу, застогнали ліси під ударами.

Падали велетні, махнувши товаришам вітами:
Прощайте!

Падали, вмираючи, щоб у ненажерливе черево машини потрапити і димом у небо пішовши, зробити потрібну роботу.

А робота важлива — пара.

З води — пара.

Та, що кришкою чайника стукає.

Та, що жене морськими хвилями велетня.

Що рухає тисячі варстатів.

Гинули ліси, горіли. Давши пару, виходили у не-
димом.

І коли б не залізла людина у надри земні ш. раніш
ненажерливо — не бути б лісам.

Ліси сучасні ліси давнини сивої врятували. Чи блукав у цих лісах прашур людини голий, зарослий?

А нащадок у надри ліз добувати злежані трупи дерев.

Б'є обушок, цюкає сокира, гризе породу забурок, динаміт руїнницько робить, гуркотять вагончики під коногонове:

— Егей!

Бамкає у машиновому відділі, ходить-ходить кліть на-горі і назад, сунеться в сортувальні вугілля смугою, співають над нею дівчата.

„Страждання“,

рейками вагони повні котяться. Везе паротяг із тим, що везе, у череві.

Чорна їжа машини, з надрів земних здобута, врятувала ліси.

Ліси сивої давнини врятували нащадків.

Земля, де тепер рудня, належала селу. Люди орали, сіяли.

Не родило.

Бідне було село, дітей своїх виганяло на чужину.

Голодувало.

Приїхали наймити розумні, ходили степом, спотикалися в каміння. Робили дірки в земні глибини. Дивилися пильно один на одного. Котрийсь хитнув головою:

— Мільйони! Мільярди!

Іван, Овсій і Терешко та ще Скок (прозвали так за рухливість) — найперші на селі.

Коли сход гуде безладно, мовчать. Сваряться, сперечаються купками люди.

Аж озався Іван, Гаврилів син. Гуде незадоволено громада — буває. Тоді скаже Овсій, за ним Терешко трошки, тоді Скок швиденько забелькоче, слиною бризкаючи...

10 Так і буде, як скажуть. Розуму в чотирьох за все село.

Приїжджі люди знали звичаї. Пішли до Івана, Овсія, Терешка та Скока.

Не дурний Іван, не дурний Овсій. Не гірші Терешко із Скоком.

Кільканадцять відер громада випила. Багатирями зробилися найрозумніші в селі. Кумам дещиця перепала.

Підписали оренду на 35 років.

Кузьма обдертий так був людям сказав:

— Хто й зна, що там під землею. Які там тисячі тисяч і ще тисяч і ще. Хто зна. Ми таку бамагу, людоньки, підпишімо, щоб нам маленьку частиночку копійчини з пуда давали. Більше пудів викопують — їм більше, і нам більше. Менше їм — і нам.

Хто й зна, скільки вони викопують...

Загула громада.

— Авжеж!

— Еге!

— Справді!

— Отак-о!

— То Кузьма...

Але Іван, Овсій, Терешко і Скок проти цього були. Яку там частину брати, та скільки це буде... Хто знає, скільки викопують. І як мужикові це перевірити? А тут готові тисячі.

Бідне було село, бідним і залишилося. До того бідне, що лише спромоглося фундамента на нову церкву закласти. А стара поганенька була. Заросла мохом і похилилася, угрузнувши одним боком у землю. На даху дірки і галки собі там мостилися. Відправа святом іде, піп править своєї, а галки своєї — кричать, мов навіжені, невдоволені, що людей насходилося і дух церковний прикрій догори підіймається.

Ну, яке тут „благолепіє“!

Заходилися селяни нову церкву будувати. Заклали фундамента, справили „заклащину“, випили, що — правда, як слід, а далі — ні тпру, ні ну. Підрядчик гроші забрав, трохи матеріялу купив, решту пропив. Ще дали, він ще випив, та й утік. Жулик якийсь, а не церковний підрядчик. І не було грошей на церкву. Як не старався піп із урядником, нічого вдіяти не могли — що візьмеш із голого?

Піп — отець Лука — почав бороду покусувати й думати. Нарешті надумався.

А тут — до речи — підводу прислали на рудню їхати.

— А що бог дав — христини, чи похорон?

Виспалися й сиділи під каютами. Говорили про те, про інше. Звідкись долітала хвацька мелодія гармонії й парубоцькі вигуки.

— А я пам'ятаю, як ще хурами возили вугілля до Маріуполя. Як чумаки з сіллю — величезна валка возів. Це було...

Оповідач замислився, пригадував.

— Років із дванадцять. Ні, брешу, із чотирнадцять.

— О, то ви давно тут...

— Як не бути, коли ніде подітися. Ось пальців позбувся, кров'ю харкав — груди раз пороною зчавило. Ноги крутить. Спасибі, що не вигнали, а до коней приставили...

— А шкода бідних — як спустять, то не видадуть на гора, поки не скалічить, або як вже зовсім непотрібна.

— Оце вчора перерізало одну. До стовбура партія йшла, а напроти порожня. Хотіла загальмувати та спіткнулася. Перерізало.

— Коняку непотрібну на живодерню, а тебе під три порти, як непотрібний.

— Здохнути під плотом.

— Як божа воля, нічого не вдієш.

— Як божа воля така, а кому й інакша... А

— Одіждіжть?
куди це б

— На „Собачівці“ нещастя, завалило.

„Собачівкою“ називали те місце на рудні, де землянки розташувалися. Кому бракувало кают — ті викопували собі землянки. З землі краєчком виглядало віконце, друге. Влітку у погоду була лише одна біда — тіснота (як із сім'єю в кілька душ розташуватися на одному сажени). В-осени ж, взимку та на провесні біда була не одна — вода землянкою тече і холодно. Холодно й вогко.

Жили якось. Більше вмирили. Особливо діти. Покахикає мале й помре. Дивись — і нема.

А то ще „Собачівкою“ називали велику касарню. Хлів мурований був. Довгий такий.

Ніде жити шахтарям, а начальство хіба не люди? Біди не розуміє?

Наказали полагодити хліва, обаполами вкрити, глиною замазати шпари — хоч управитель перебирайся. Хай не управитель, але штейгер залюбки міг би мешкати. Правда, темно і тече здорово. Так шахтарі ж не панянки які тендітні...

Ну й мешкали шахтарі. З родинами. Мешкали та богові й начальству доброму дякували.

Мешкали спокійно, аж на — балок там чи кроква підгнила та й упала собі.

Ну й обаполи, що на даху.

Одна шахтарська родина мала необережність не сидіти в той час надворі, а в хаті бути. Погана така звичка... Ніби пообідати надворі не можна. Особливо, як година гарна.

Обідала родина, а балок візьми та и упади просто на голови. Такий випадок прикрий — не вийшли з хати...

Одну дитину на місці забило, навіть не писнуло бідне, другій щось спину перебило, чи що. Лежить та ледве дише.

А в матери з рукою щось. Дуже в плече вдарило, може, й розбило що-небудь.

Присохне.

А не присохне — сама винна — було надворі сидіти, раз погода. Поладили б крокви, обаполи, свіженькою глиною замастили б, жити б та поживати... Гаразд, що нещастя трапилося вдень, коли надворі всі були. Уночі було б гірше.

Хвилювалися шахтарі, але...

Це „але“ було таке, що лишалося тільки зціпити зуби. Більше нічого не можна було зробити.

Так і зробили.

О. Лука махав кадилом і просив „упокое́нія отрокам Пилипові та Андрієві“, прохав бога оселити їх там, „ідеже несть болезней, ні печаль, но жизнь безконечная“.

Батько тримався й не плакав — не личить шахтареві сльозу пускати. Але як ударили глухо грудки в дерево домовинне, непокірливі сльози покотилися щокими. Затрималися у вусах. Ще пара вибігла. Відвернувся й затулився рукавом.

Поховавши хлопців, не поїхав о. Лука додому, а зайшов до директора.

— Оцо — важливу справу, хай — оцо — господь благословить, маю.

Здивувався директор і налагодився слухати. Уважно дивився на о. Луку, ніби вперше його бачив. Досі тільки в преферанса грали, а тепер — справа.

О. Лука, очевидно, збирався з думками.

Був піп, як піп. Тільки трохи худий і дуже зарослий. Тільки ніс і два півкола під очима не було вкрито волоссям. Заїкався де що й примовку дивну вживав — Оцо.

Чи „от — це“, чи „оце — о“ змінив, хто його знає. Мабуть, „оце — о“ для зручності скоротив на одну літеру.

Так і називали його знайомі „Оцо — оцо“. Попаддю „Оци. хую“, а попінят — „Оценятами“.

Лише читаючи, не вживав свого слова й мало заїкався.

14 — Оцо — парафіяни мої бідні — оцо — люди, сами — оцо — знаєте. Храм — оцо — божий розвалюється...

Директор мовчав. Щоб спонукати його на відповідь, о. Лука, погладивши бороду, промовив із жалем:

— Оцо - о...

Директор гадав, що піп пожертви прохатиме, а тому вперто мовчав.

— Галки — оцо — завелися. Всякое диханіє да хваліт господа — оцо,— але коли галка в церкві — оцо,— то куди воно, прости господи?

— Дійсно, галки... — промовив директор.

— Отож — оцо — галки! — зрадів піп. — Святиня й галки. Оцо... Фундамента заклали, а підрядчик — сами знаєте — жулик якийсь, прости господи, хоч і церковний — оцо — підрядчик.

— „Зараз попросить грошей“, — директор узявся за папери, йому ніколи.

— І післав мені господь думку — оцо. Шахтарі, ваші до церкви нашої ходять...

Переконаливо повторив:

— Ходять же — оцо.

— Дійсно! ходять... — мусив згодитися директор.

— Так ось — хай допоможуть бідним — оцо,— парафіянам — оцо — храм збудувати. Боже діло — оцо. Церква як буде нова, інше — оцо — благолепіє буде. Охоче люди ходитимуть. І шахтарі ваші. А коли шахтар до церкви ходить, боїться — оцо — бога... Сами — оцо — знаєте. Оцо — так.

— Збір гадаєте влаштувати? Це можна. Я скажу.

— Ні, думка — оцо — в мене інша. Що — збір? Ну, кине там копійчину... Чи не можна так, щоб — оцо — якийсь відсоток із заробітку брати. Люди — оцо — всі грішні...

Директор теж був грішний. Коли він допоможе, чи не подарується йому якийсь гріх... Коли піп молитиметься „о строителях і благотворителях святоб... храма сего“, так це саме за директора думатиме б... г.

А коли ходить о чужу кишеню, чому не допомогти? Договорилися відраховувати з шахтарів піввідсотка що-місяця.

— Треба ще з підрядчиками поговорити — вони багатом робітникам платять.

— Підрядчики — оцо — богобоязливі люди, особливо — оцо — Іван Гаврилович. У братчиках — оцо. За все дбає. То йому — оцо — бог і дає. Простий — оцо — мужичок, а такі справи. Я їм — оцо — всім скажу, щоб у неділю після служби зайшли до мене. Оцо...

Після ділової розмови запросив директора на „пульку“, обіцяючи почастувати новим варенням, таким смачним, що — „оцо — ну“.

Богобоязливі „дяді“ залюбки пристали на попівську пропозицію.

Шахтарі платили піввідсотка. Ніхто не питав їхньої згоди.

Іноді „дядя“ брав цілий відсоток. Коли протести:

— Так тобі шкода на храм божий! Пельку залляти краще?

Директор і всі службовці не платили нічого.

7

На рудні готувалися зустрічати гостя. Незвичайного. Синка одного з фінансових тузів. Брюсельських. Здалека людина, — дуже стурбувався пан директор. Мосье Жак Ліньї-син Анрі Ліньї. Анрі ж Ліньї — фінансист. Серед багатьох інших мав чимало акцій того товариства, що до його рудня належала.

Стурбований директор — буде гість лазити, нишпорити, придивлятися. Кому приємно, коли до тебе вищі їжджають?

Падирикторова теж турбувалася — треба було думатк одягтися. Не провінціяли ж вони які-небудь неьтурні.

15

Мати й дочка нетерпеливо чекали на гостя. Обидві сподівалися розважитися. Трохи відмінні були сподіванки матери й дочки, але в основному були схожі...

Шахтарів теж готували до зустрічі.

— Коли яка сволоч бовкне щось, то — во!

Уважно подивилися на урядникового кулака. Кулачина чималий. Як двигне іноді, то мало хто встоїть.

— Та як бовкнути, коли він по-нашому не розуміє, мабуть?

Урядникові зробилося ніяково.

— Ну, ти...

Готувалися на рудні гостя бачити.

Як би не Клара, не бачити б Жаків Росії. Модистка Клара з інтелігентної родини — причина подорожі.

Старий Ліньї і слухати не хотів за шлюб із якоюсь жебрачкою, що в неї не що-дня знайдеш чиять франків. Багато франків має старий, любить їх дуже.

По-друге, як можна дозволити увійти до родини якійсь модистці.

— Але вона інтелігентна. Її батько був за акцизного інспектора.

— З якої родини вона не була б, модистка є модистка. Нас його величність король знає, у салоні нашому найперші люди, а тут на — модистка.

Забув мосьє Ліньї старший — хто був його батько. Звичайнісіньким м'ясом торгував.

Отоді можна було за модисток думати.

— З модистками, сам знаєш...

Жак скочив.

— Ти не смієш так говорити! Вона...

Старий схопився за черево. Йому дуже смішно. Молодість! Зелена молодість! Оце в дівки принадне обличчя, та не дурна, видно, то Жак вже й вігріє, що вона не має ціни.

Кожна жінка має ціну. Починаючи від вдової покоївки якогось поганенького панка й кінчаючи дівчиною „вели-

О. Довгаль
Д а х и
ДЕРЕВОРИТ

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

кого світу". Іноді ціна — шлюб, але це для одного лише чоловіка. Для решти ж ціна інша. Але кожна має свою ціну.

Нема в світі нічого, що не мало б ціни, нема нічого такого, чого не можна визначити цифрою.

Старий Ліньї сміявся.

Молодість! Зелена молодість! Ідеали з романтикою!

— Слід би тобі провітритися. Чи не поїхав би ти до Парижу?

Е, ні. Звідти вже виїхали. Ну, куди - небудь. До Ніцци, наприклад.

Жак вийшов похнюплений.

Клара не буде його. Вона не бере подарунків, а коли дівчина не бере подарунків, то віддається — тільки чоловікові.

Побачення з Кларою так туманять голову. Жодної з жінок не прагне він так. У ній є те, чого нема в інших — щирість. Не знала вона, що познайомилася з сином мільйонера. І видно було, що рада його бачити. Його — Жака. Не Ліньї, спадкоємця мільйонів.

Як виявилось, хто він такий, усе кінчилося.

Минулися недільні прогулянки за місто, коли так приємно поснідати сам на сам у сільській тиші.

Минулися вечірні вертання з театру, коли так приємно затримати на секунду маленьку ручку в своїй, а вона відповідає непомітним потискуванням.

Минулися щирі розмови.

Все минулося.

Батько Ліньї поставив питання руба:

— Або ця дівка, або — ми.

Значить — або Клара, або мільйони.

Жак поїхав подорожувати.

Куди їхати?

До Конго, Індії, Єгипту?

Не все одно?

Поїхав до незнаної Росії, де під розложистою клюковою п'ють чай, де білі ведмеді походжають іноді міськими вулицями.

Жак мусить застрілити хоч одного...

Між іншим, заїде на рудні, що частково і його батькові належать. А згодом належатимуть йому. Треба привчатися до справ.

Про те, щоб стати на конторську роботу, нічого було й думати. Гнат мусив визнати слушність Климового твердження, що він по-дурному повірив штейгерові. Штейгер не міг не знати, де вода, де глина, водою насичена. А таку раду він дав Гнатові, щоб помститися, щоб дошкулити.

У Петрика збільшився від картоплі живіт. Щось не такий вже веселий.

Коли б усі дорослі, то забралися б і полетіли б куди-небудь, а з малим — куди?

Пішов Гнат до „дяді“ найматися. Коли прийшов, Івана Гавриловича страшено кляла якась жінка.

— Щоб ти опух, як колода, щоб над тобою стелю зривали, щоб без покаяння здох, як собака, щоб подавився оцими грішми!

„Дядя“ встав, узявши жінку за плечі, повернув її до дверей і випхав із хати. Заціпнув двері.

Жінка ще дужче заголосила.

— Причепилася, ніби її чоловік гроші у мене переховував. Оце як був вибух, загинув. Хтось їй набрехав.

— Умгу...

Нічого більше не міг сказати Гнат: Знав, що шахтарі іноді залишають заощадження в „дяді“. Безпечніше було, не вкрадуть.

Розписок, безумовно, ніхто не брав. І вдова ніяк не могла довести, що в „дяді“ були гроші небіжчика. На що ж вона сподівалася? На добрість? Не хворіли на це „дяді“.

Жінка гупала в двері.

— Иди, а то вряdnика покличу. В холодну посадить за гармидер у добрих людей.

Іван Гаврилович знав, що з Палюка путящий шахтар. Охоче прийняв його на роботу. Але вдав, ніби робить велику ласку.

— Можна сказати, що люди мені вже й непотрібні.

— „Бреше, хайло“,— подумав Гнат — „багато розійшлося по селах на літню роботу“.

— Але я не животна яка-небудь. Раз людині робота потрібна — треба пошукати. Проходити штрека на 2-му горизонті* будеш. Оце й забойщик звідти іде. Ну, кінчив?

— Кінчив. Ледве витримав. Дихати нічим.

— Ну, молодця! Випий одну. І я з тобою.

Випили по одній і по другій.

Забойщик, безперечно, гадав, що це його „дядя“ частує. Він помилився — і те, що він випив, і те, що „дядя“ — все буде записане.

Вугілля вже вибрали. Тепер треба було підривати породу й кріпити.

Робили вчотирьох: Гнат, Кость, кріпильник один із підручним. За підручного був Онисько.

Іван Гаврилович вирішив привчати його до важливішої, а — значить — і дорожчої роботи. Платити йому він не платив, то й вигідніше було даремного кріпильника, аніж одгрібника мати.

Гнат із Костем бурили. Тримаючи забурка у лівій руці, били по йому молотком у правій. Забурок одскакував, довбнувши породу. У цей момент треба було повернути його вбік і знов так само до того ж місця притиснути.

* Вибравши вугілля на віддаленні 30 — 40 сажнів догори від головного штрека, роблять другий, рівнобіжний, штрек. Тоді йдуть од його догори. Там далі ще штрек і т. д. Ці штреки й називають на 2-му, 3-му горизонті.

Знов — удар, знов поворот убік і назад...

Кость мугикав щось. Пісню? Молитву? Не знати. Рухи його були надзвичайно розмірені, хоч і повільні. У такий спосіб працюючи, він виробляв багато і менше стомлювався.

Поглядав іноді Кость на Гната й посміхався.

Тоді, як штейгер пішов, лише він не сварився з Гнатом — бачив, що нічим не винний чоловік. Розуміли це й інші. Проте Клим битися поривався, а Кузьма страшенно лаяв кума. Та й як було не сердитися — сподівалися на такий заробіток, а вийшов пшик.

Вгризався зарубок у породу. Коротшого на довшого міняли, заглибившись. Бурили, й ложечкою на ручці довгій вибурки вигрібали — шматочки породу.

На сажень бурка, дві за день. Цілий день молотком бити...

— Я чув,— озвався, стомившись, Гнат до кріпильника,— що контора „дяді“ за одну ряму* два-двадцять платить,

— Два-двадцять?

— Еге ж...

— А мені за три рями з обшивкою — руб-десять.

Залишили працювати й лаялися, вираховуючи, скільки „дядя“ заробляє.

— Де ж правда... мать! За що йому гроші такі!

— Та — сволоч він така... мать! Він мені ані копійки не дає. За харчі роблю. Додому — каже.

Онисько аж страшний був у злості. Очі вирячені. Щось хоче сказати, але губи смикаються туди й сюди, і нічого, крім лайки, випустити не можуть.

А як сердитий, кращого засобу нема.

Щойказати, російська лайка — надусімалайками лайка.

Одий майстер — німець вивчився мови. Коли робітники щось псували, лаяв їх, але по-заграничному, делікатно. Прикро було слухати.

* Одна пара стовпів, склепіння з верхняком на горі.

— „Рускі свія“,—але хіба це лайка, хіба вона вплине?
І мусив майстер навчитися лаятися „як слід“.

Від цього збільшився його авторитет, і Густав Карлович зробився „нашим“. А то був

— Дурний німець —

бо навіть виляються не вмів.

Імперія несла якутам, чукчам, таджикам цивілізацію. Насамперед — горілку й лайку.

Тоді йшли місіонери із наукою про рай на там-тому світі, покору — на цьому.

І коли не дуже — то засвоювали „чужородці“ місіонерські слова, коли десятками разів христили їх попи, а ідоли з пукатими очима не лишалися без жертви, і не попівська, а шаманська „служба божа“ була авторитетною — коли примусові молитви засвоювалися погано, а покора вкорінялася нагаєм — лайка з горілкою сприймалися охоче.

Заливали горе народи горілкою, „душу відводили“ лайкою.

— А чому ти не покинеш його, коли він не платить тобі нічого? — спитав Гнат, коли Онисько перелаяв усі члени та всіх родичів „дядевих“.

— Батько казали...

— Що батько! Батько ж не робить, а ти. Значить і гроші тобі.

— Я йому, живоглоту... так і скажу.

— А як вижене?

— То хіба один „дядя“ та одна рудня на світі?

Це було правильно.

Били по зарубках молотки, цюкала сокира кріпильника, довбав Онисько лунки.

— Ось дерева нам забракне, — озвався кріпильник.

— Щось лісогони загаялися.

А вони мали цікаву пригоду.

Сина закордонного акціонера обережно водили шахтою. Був у директоровому плащі, щоб не змокнути

22 й не замаститися, та з директоровим братом. Той знав французьку мову краще за інших. Директор — що-правда, сам із французів був, але давно до нашої мови звик, бо одружився з росіянкою, а всі розмови ділові теж були нефранцузькі.

Неодмінно брат директорів біля гостя був. За перекладача. Мало чим може поцікавитися гість, так треба відповіді „правильно“ перекласти.

Ліньї оглядав шахту, цікавився, звідки йому гроші йдуть. Шахтарі ворожим оком дивилися на цього панича і нишком лаялися, щоб не почув директорів брат.

Коли ж одходили і ковтала все темрява, навздогін лампам „високих“ гостей шугала соковита лайка.

— Оглядати свою худобу прийшов, байстрюк! — виразно почав директорів брат.

— Велика, мабуть, цяця, коли сам директор лиже задницю

.
І ще.

І ще . . .

— Це шахтарі перекликаються, щоб веселіше було, — пояснював гостей супутник.

У забій хотів залізи високо. Тісно було — шар негрубий — та гаряче.

Шахтарі підтримували й переставляли закордонні ноги, на власні плечі ставили й підсаджували, проклинаючи все на світі.

Незабаром гість стомився. Серце дуже билося, десятий піт виступив.

— Давайте! — спочинемо. Будь ласка, сірники.

— Що ви?! Це ж смерть!

Упала цигарка з рук.

— Шахта дуже газова. Сірник — це вибух. Це — руйнація, смерть багатьох.

— Чому ж ви не сказали?

— Я мав за честь попередити вас, що шахта газова.

— Треба було попередити, що не можна палити,— буркнув Ліньї.

— А як же лампа?

Директорів брат знизав плечима. Ніби освічена людина, а не знає лампи Деві. З'ясував принцип конструкції.

— То коли газу більше за $2\frac{1}{2}$ відсотка, вибух неминучий?

— Так.

— А як ви знаєте, що ось нема $2\frac{1}{2}$ відсотків?

— На це газоміри є. Вони стежать за газом. Де збирається багато газу, туди забивають хід, або малюють хреста. Це тоді, коли вентиляція не може очистити повітря.

— А давно тут були газоміри?

— Не турбуйтеся. Тут не може бути багато газу...

Проте лізти далі не хотілося.

Що там цікавого в тому забої? Бачив вже забойщиків на проходці.

Злазили.

Коли стояв директорів брат на штрекові, Ліньї ще зсаджували. Грудка вугілля чи породи викотилася в когось з-під ноги. Все швидше котилася додолу і — в лампу директорового брата.

У метал ударила, лише тріснуло скло. Коли б — вище, розбилося б.

Директорів брат зблід, швидко загасив лампу. Гукнув на лампоноса.

— „Шкода“ — несамохіть подумав шахтар, що все бачив.

Йшли штреком, стомлені. Йшли вдвох. Більше нікого не треба. Зараз на - гора.

Лампоноса близько не було. Ліньї йшов без лампи. Вже раз ударився у верхняк. Директорів брат лишив Ліньї біля лісогонів, а сам пішов по лампу.

Сидить Жак, дивиться. Стомилися лісогони, а тут ще гостя такого лихий приніс.

Дивляться з-під лоба.

— А чи знає він по-нашому?

Ліньї дивився без думки.

— То ви по-нашому не знаєте? — звернувсь один сміливо. Ліньї щось шварготав, показуючи руками. Не розуміли й сміялися.

Гостеві прийшла фантазія допомогти лісогонові. Хотів узяти в його деревину.

— Та йди ти...

— Олексію, а як розуміє! — злякано один.

— Куди йому, заграничному! Допомога його потрібна! Байстрюк!

Ліньї все-таки взяв стовпчика. Передає другому, каже:

— Іті...

Як потрапив, так і вимовив.

Лісогони аж полягали, регочучи.

Ліньї хоче допомагати ще. Взявши деревину, знов повторив засвоєний „технічний вираз“ і передав далі.

Директорів брат із нерозумінням дивився то на лісогонів, то на гостя.

Шахтарі перестали сміятися. Коли цей йолоп зараз скаже...

Ліньї не сказав нічого. Йому хотілося на-гора. Вклонився лісогонам привітно.

— „Бідні, їм ще тут треба бути! І навіть запалити не можна... Бідні...“

Пішли. Лісогонам легше. Довго сміялися.

— Туди к бісу! Нема дерева. Що ж буде, Ониську? Не виробимо ми свого сьогодні. Ну, і я поки-що лунки довбати буду. Сволочі, що вони там роблять...

Данилко побіг подивитися на шурфа. Чи роблять там що. Побачив знайоме — коняка барабана крутить, хлопець поганяє, із глибини підіймається букет, чо-

ловік із хлопцем руками вибирають мокру глину. Підійшов Данилко ближче і сів.

А коли хлопець одчеплював коня :

— А що — не можна на дишлеві крутитися?

Хлопець люто глянув. Йому й без того прикро було, що треба глину вибирати, а тут ще цей хлопчисько.

— Іди ти...

— А ти, Йвасю, лаєшся, мов справжній шахтар.

На шурфі тепер працювала так само артіль. Два брати і син одного з них. Того, що зараз у глибині сидів. Це був досвідчений шахтар — маленький, енергійний, з великими вусами.

Брат його, що оце на поверхні, справляв вражіння трохи тухтіюватого. Це не був Кость із його повільними, але розрахованими рухами. Космачов молодший скидався просто на ліниву людину. Любив думати собі щось, не ворущачись.

— А тут раніш ми робили, — похвалився Данилко до старшого — коли хлопець такий сердитий, то що з ним говорити.

— Отут?

— Еге. Я, батько та хрищений. І ще трое в другу зміну. Клим, може знаєте, дядько Кость, той, що не лається. Це все ми зробили. Я коня поганяв і на дишлі їздив...

— Сволоч, — сердито Івась, — цей хлопчисько прийшов його сердити. На дишлі їздив...

Данилко дивився здивовано — чого це він лається?

— Чекайно - но, Йвасю...

— То чому ж ви покинули?

— Та глина, а штейгер грошей не прибавив і зароблених не дав.

— Ах..... мати !

Івась подивився на дядька — навіщо ж він оце лається.

— Чуеш - но, Іване, що хлопець каже? — гукнув шахтар у шурф.

— Штейгер тут людей обмахлячив.

Іван старший виліз із шурфа, обмашений глиною. І на вусах була. Ганчар якийсь, а не шахтар.

Розпитали Данилка докладніше.

— Обмахлячив сукин син! Бо коли нам по 60 карбованців дає, то чому людям не дати...

Данилкові хотілося плакати. Ось цим штейгер так багато за сажень дає, а вони дарма робили.

Оце як штейгер ітиме увечері, побачить Данилко, каменюкою поцілить. Коли б у голову, хай би знав... Навмисне піде до штейгерової хати і буде там його вичікувати.

У молодому серці кипіла лютя.

— Ти бога не боїшся, що проти волі батькової йдеш?

Онисько вперто повторив своє. Він бажає надалі одержувати весь заробіток. Що схоче, те й пішле батькові. А до того, хай Іван Гаврилович порахує, скільки Онисько заробив, і скільки батькові післано.

Іван Гаврилович цього стерпіти не міг.

З розбитого Ониськового носа бігла кров.

Коли б не підскачили товариші, біда могла б трапитися — обтираючи червону смужечку, Онисько схопив каменюку. Щось говорив, але розібрати не можна було.

Зляканий Іван Гаврилович задкував.

Онисько побіг до Гната порадитися.

Улянка сиділа з Петриком біля каюти. Намагався втекти хлопчина. А сестра за сорочку тримає. Тупає Петрик ноженятами, махає рученятами, а вирватися не можна.

Прикро так малому. Кривдять, не пускають.

Заворушилося обличчя, скривилися губи.

— Ну, йди, йди...

Петрик одсунувся на всіх чотирьох далі від сестри.

А тоді встав і побіг на вулицю.

— Е, туди не можна, роз'їдуть.

Пручається Петрик із сестриних рук. Плакати треба. А вона цілує малого. Торкнулася рука сестриних кучерів. О, приємно...

Малі пальці плутали волосся. Можна було на вулицю не бігти.

— Батька вдома нема. Десь пішли.

— А куди?

Улянка не знає. Зайшов дядько Кузьма і пішли кудись. Так собі.

Онисько почував себе погано. Нікого порадитися. Але думка вперта:

— „Все одно, не буду. Живоґлот сволочний!“

Лежали в чагарникові. Курили.

— Що хотять, те й роблять. Що хотять, те й платять.

— Лісогони з деревом запізналися, а мене оштрафував.

— Штрафи, виганяють... Що хотять...

— Один рятунок — усім укупі. Одного скривдять, так щоб усі проти.

Несміливо намащувалися шляхи.

— Нас же народ. Тисячі...

— Лихо — кожний сам за себе, решта дивиться...

Мерехтіло щось невиразно.

— Ех, не знаємо ми, як і що...

Тріснула поблизу гіллячка.

— А гарно хоч раз на тиждень полежати отак, — голосно промовив Гнат.

— А хмарки он які біленькі, — додав Кузьма, — мов гусяче пір'ячко. Трое останніх приєдналися до зміненої розмови — чагарник мав ворожі вуха.

Не можна шахтарям горичерева полежати, чи що?

Не знайшовши Гната, Онисько повернувся до касарні. Почав складати клунка.

— Куди? — байдуже запитав сусіда на нарах.

— Не знаю. А щоб робота та биття за одні харчі, то нема дурних.

Більш ніхто не звернув уваги.

Хто лежав на нарах, хто латав одежину, хто дрімав, а хто пісню тягнув. Не передбачалося кінця пісні, не видно було кінця нудьги. Що ж робити, як не співати?

Шанували пісню шахтарі. Горе своє заливали нею. Починаючи від дівчини на сортувальні.

Хотілося випити, а не було звідки. Що можна було, пропили вже, а гроші будуть не раніш, як за тиждень.

Найзавзятіший п'яниця Тимко Курчаков, коногон, скочив із нар. Подивився туди-сюди.

Обдерті стіни, стеля з величезними шпарами, закурена, павутиння чорним мереживом. Шматочок глини висить на павутинці, з розбитого й до того ж одчиненого вікна вітрець ворухить його. Коливається глина.

Нари, що на них у робочий день покотом сплять, так щільно, — додай одного, й розташуватися ніде.

Вмурований казан, де варилася їжа. Пара й дим підіймалися під стелю. Довжелезний стіл із лавами обабіч.

Смокче в Тимка під грудьми. Подивився ще раз на касарню — хлів. Степан ось оглядає чоботи.

— А Лейзер дав би карбованця за них до полочки. Давай, занесу.

Степан незгоден. Слово, друге... Одвів руку Тимко. Степан схопив і покотилися.

— Андрію! Андрію! — кричала куховарка.

Вбіг „кухар“. Глянув, зрозумів і з віртуозною лайкою стрибнув до порушників ладу. Справа закінчилася потрібною лайкою, бо куштувати кулаків „кухарових“ не було бажання ні в Тимка, ні в Степана.

За найстаршу в касарні була куховарка. Вона готувала їжу, чай (його можна було пити цілий день) і доглядала ладу.

Це — „влада законодавча“. А за виконавчу був „кухар“. Буде помилкою гадати, що він куховарив. За його обов'язок було задовольняти інтимні потреби куховарчині. За це його годували, давали кращі шматки.

А коли куховарка вважала за потрібне встрянути у сварку чи примусити когось що-небудь зробити, і виявлялася неслухняність — на передній план висувався „кухар“ — людина завжди з великими кулаками.

Не один виснажений шахтар зазднів „куховаровому“ існуванню.

Тимко незадоволено відійшов до вікна. „Кухар“ пішов грітися на сонці.

Нудьга висіла в касарні.

Ліниво повівав вітрець, ліниво коливався шматок глини на павутинці.

Поганий настрої панував у касарні. Тимко трохи розважив лайкою та заміром битися.

Так і не довелося б у той день випити, коли б Іван Гаврилович не допоміг. Зібравши всіх до попа й ухваливши стягати $\frac{1}{2}$ відсотка на церкву, прямував він додому. Згадав, що получка була давно, і шахтарі „безгрішні“ * мучаться.

Зайшов „подивитися, як хлопці живуть“.

Тари-бари, за те, за інше.

— Та що так балакати всуху. Біжи-но хто до баби по пляшку. Вип'ємо по келішку ради свята.

По келішку було мало. Це було — ніщо. Лише роздратувало.

Кінчилося:

— За ким записати? Я — такий чоловік, я добрим людям завжди допомогти ладен.

За ким записати — знайшлося. Тимко побіг по горілку. Почалася п'янка.

* Без грошей.

„Дядя“ пішов задоволений. Винного гроші шахтаря міцніше тримаєш в руках. До того ж горілку „дядя“ продавав із належною надвишкою.

До касарні повертався Онисько. Згадав, що паш-порта треба взяти. Завтра, значить.

Іван Гаврилович ніби не помітив неслухняного.

— „Так він летіти, сукин син, збирається. Почекай же“.

З касарні лунав п'яний галас. Брудна лайка виразно перемагала все інше. Раптом тиша. Тоді новий вибух. Билися.

Перед стомленим подорожнім виросла рудня. Мов хтось відсунув заслону.

З горбка було видно все.

Ось височенний димар, і з його кучерява зачіска диму. Поблизу здіймалася над будинком вежа з паличок. — „Залізна“, — подумалося.

Під накриттям вежі двоє коліс.

Стоять.

Закрутилися поволі.

Швидше.

Миготять шпиці. Від коліс павутинки тягнуться до близького будинку.

Від будинку, де вежа, в повітрі висить естокада. В один бік і другий. З одного червоніють залізничні вагони, просто в них сиплють вугілля з естокади.

А коло другого кінця естокади здіймається гора. Це висипана порода.

Що - дня зростає гора.

Порпаються люди в грудях земних, видирають шматки її тіла. Одні розвозять далеко - далеко по світі, а інші викидають, непотрібні.

Здалека жовтіє породна гора.

Ще скільки будинків, менших.

Недалеко до рудні. Подивився подорожній під ноги. Там, глибоко, йшла робота.

Лежить, можливо, забойщик і довбає. А, може, штрек іде в тому напрямку, де оце на поверхні шлях. Небагато будинків на рудні. Головне все під землею. Близенько — другий димар. Знов вежа, знов павутиня. Це другий спуск у шахту, меншу.

Колом розкинулися біленькі й руді каюти. Ось догори шерегами землянки. Обабіч — безладно — ще багато. Скільки довгих хлівів — касарень (на „Соба-чівку“ дивився подорожній).

Все голе. Ні деревини.

Осторонь зеленіли садки. З них виглядали гарні будинки: адміністрації.

Очі подорожнього спинилися на великих будинках, розташованих осторонь у чималому квадраті. З димарів веселий чорний дим.

За сусіду в рудні був машинобудівельний завод. Незламна криця пливала там рідиною. Ляляла її рука людська куди треба, даючи форму за бажанням.

Не чув подорожній, але вгадував шалене грюкання молота, що йому штанга залізна — дрібниця, схоче людина — розплющить штангу на смугу завгрубшки у волос.

Під'йомні крани, величезні казани, маленькі машини — на ланах працювати — робив завод.

Хапали груди розпечене повітря.

Шкода, що й решту одежі не можна було скинути. Небагато її, а все легше б...

Піт обтирати ніколи. Метал не чекає. Пильно дивися, щоб своєчасний був потрібний рух.

Розпечене повітря, страшенний гуркіт, рясний піт.

Подорожній ішов вулицею рудні й оглядався.

Куди?

Вітер підхопив куряву.

Перед тим, як летіти, пішов Онисько до „дяді“ Іншого.

— А паспорт?

32 — Та в урядника ж.

„Дядя“ поцікавився, чому Онисько пішов від Івана Гавриловича. Парубок не мав причин критися.

— То ти, ледащо, сподіваєшся, що я тобі „п'яторку“ в день платити буду, чи що! І року на шахті не робиш, а вже найперший шахтар? Смаркач ти, а не шахтар! Іван Гаврилович не жулік якийсь. Тільки дурний, що такий добрий. Одгрібав, а він годував тебе, та ще батькові гроші посилав. Та ще на махорку... А тобі мало.

„Дядя“ мав вільний час і міг поговорити.

Пішов Онисько по паспорт.

— Це ти і є Онисько Кудрик?

— Я.

— Прострочений твій паспорт. Непотрібний. Доведеться етапом додому.

— Як — прострочений?

— То ти що ж — краще за мене знаєш! — заgrimав урядник. — Іди та вклонися Івану Гавриловичу, хай напише про паспорт до волости. Поки в його будеш — не чіпатиму. А то зараз же етапом.

Гнат нічого не міг порадити Ониськові. Не міг цього і гість (наш подорожній). Тримав він Петрика й лоскотав. Петрик сміявся й тягся до чорної чуприни.

Справа ясна, „дядя“ хоче примусити тебе й надалі робити в його задарма. Урядник за його руку.

— Невже ж етапом!

— Етапом — не етапом, а чіплятися буде вря́дник.

Штейгер, „дядя“ та вря́дник — рука руку миє.

Пішов Онисько похнюплений.

Стискалися кулаки й хотілося плакати.

Гнат розповідав, як із ним на шурфі вийшло, як штейгер на його сердиться за вибух.

Знайомо вже гостеві ця історія — випадково на рудні почув. Тому і зайшов саме до Гната — родючий ґрунт підготувала адміністрація, сій лише...

— Людей нищитимуть, а ти мовчи...

— Він не міг не знати, що там глина з водою. Ось іншим 60 карбованців за сажня дає, а мені й за вироблене не заплатив...

— І нічого зробити не можна?

— Не можна... Що проти штейгера можна? Нічого...

— Зараз не можна,— з притиском сказав гість.

Гнат уважно подивився.

Товариш почув товариша...

Онисько зрікся паспорту. Хіба не живуть люди без паспортів? Коли звідси етапом іти, то вже краще з іншого місця.

За плечима був клунок.

Куди?

Не додому. Там дві десятини й п'ятеро ротів, крім його.

Чагарник переходив у молодий гайок.

Було приємно йти холодком.

Жалібно запищала якась пташка.

Онисько стомився. Ось струмочок дзюрчить, вмиваючи коріння схилених дерев. На дні ворущаться біленькі камінчики. Мирне дзюрчання покрив гудок.

Онисько здригнувся.

Хай він буде проклятий, цей гудок!

Там „дядя“ й урядник.

Хотілося їсти. Поснідати йому сьогодні не дали — Іван Гаврилович ледарів не годує. Сказав куховарці нічого не давати Ониськові, поки не буде іншого розпорядження.

Весело зеленіла трава. Сів. Смачний голодному шмат посолоного хліба.

Вода в струмкові холодна.

Квалитися — куди?

Можна лягти й спочити.

Десь недалеко голоси. Хто це може бути? Йдуть люди?

Ні, на місці.

Прямував Онисько стежкою. Голоси — ближче. Піднявся з долини.

Із землі виходила накриттям велика землянка. Осторонь коливорот, як над криницею. З двома корбами. Від коливорота рейки на кілька сажнів. Обабіч вугілля насипане.

Горів огонь, і варилося щось у казанкові.

Навколо лежало п'ятеро обдертих, замащених людей. Двое негрів у вугіллі.

Змовкли й дивилися на Ониська.

Несміливо підійшов.

Під ланами вугілля, хто знає куди, тяглося. З багатьох селянських земель можна було до вугілля докопатися. Деякі селяни й здобували його самотужки.

Оце й була одна з селянських шахт.

Не дуже складна річ вибрати породу і довбати вугілля, якщо воно неглибоко.

Замість кліти з могутньою машиною тут був коливорот з двома цеберками.

Ним і підіймають вугілля.

Наб'ють вугілля, а тоді на хури й до скупщика. Вдвічі дешевше, ніж із рудні.

Не раз із маленької шахти робилися більші. Замість коливорота ладнали барабана, як оце на шурфі, тягли насамперед однією конякою, а далі — двома. За рік-другий становили машину.

З маленького кустаря робився маленький капіталіст. За великим хижакom гірничого капіталу йшли маленькі хижачки.

— Та тут таких шахт штук із двісті. Ми оце почали. У нас нічого робити. Ось за верству є чималенька шахта. Піди, може й приймуть.

Обтерли руки (струмок недалеко, але навіщо митися, коли зараз знову замастишся?) і взялися до картоплі. Дали й Ониськові.

— Коли б сала, — озвався хтось.

— Нема, та й піст зараз, — одповів той, що радив Ониськові йти на іншу шахту. Онисько догадався, що це господар шахти.

Була в його, що - правда, в коморі невеличка боденька. Дещиця сальця була на дні. Але годуватимеш робітників салом, без штанів ходитимеш.

Давати робітникам сало. Та ще в піст. Гріха на душу брати...

Ось він, сам господар — їсть те саме, що й усі.

Вдома — ну, це інша справа...

Ониська прийняли на селянську шахту. Належала вона одному з „дядей“. Разом із Ониськом було 11 чоловіка. Серед них двоє коногонів — двома кіньми тягли вугілля. Оце за коногона й прийняли Ониська.

— Гроші на покрову, а поки — повна харч із тютюном.

Згодився.

ДАЛІ БУДЕ

МАЙ - ДНІПРОВИЧ

РАНОК

На сході сонце — злotoдзвін
над сіроокою тишою.
Червоно - златною рікою
Залито ниви і сади.
І тане сизий сивий дим
Туманів ранішніх по полю.
Гей, сонце! Вічно будь зі мною,
Щоб вічно був я молодим!

Піднявсь творець життя й природи.
Піднявсь і радість світлу лле.
Шумлять лани. Сміються води.
Розправив ліс чоло своє.
Байрак ухмілку десь ховає.
Гаї шепочуть. На буграх
Каміння сіре оживає,

Прокинувсь люд і звір і птах.
 І ви прокинулись, заводи —
 бадьорим закликом гудки!
 І ринуть юрми гомінкі
 в навстяж розчинені ворота.
 А там цілує вже станки
 і стеле радісні полотна
 привітний промінь щирозлотний
 крізь припорошені шибки.

Вставай до праці всі, хто спить ще,
 кого ще давить ночі гніт!
 Затопим зір в майбутні дні —
 і далі, далі! Вище й вище!
 На сході сонце — золотодзвін.
 На сході сонце буйногрою.
 Гей, сонце, вічно будь зі мною,
 Щоб вічно був я молодим!

ПЕТРО КОЗЛАНЮК

ВАРІЯТ

Як Семена зліцитували за довги та податки й наказали до двох місяців вибратися з хати — він осканьвів.

— Гей, люде, уважайте на мене, як на писане яйце, бо я дурний, бо я варіят тепер. В мене вже ні хати, ні бога, ні сумління — тай кримінілу вже не боюся... Буду як найгірший кальвін окрадати церкви, буду, як вічний кримінальник підпалювати панів та богачів — бо в них я всю снагу, все своє здоровля лишив!..

Мужики й баби, що дивились на ліцитацію, та слухали тепер Семена, голосно співчували йому, та раді були б довбнями позатикати свої вуха од таких слів.

Таки направду утратив чоловік розум з горя?!

— Ви, газди, не дивуйтесь, але я таки варіят уже, тай кінець. Не Семен уже й не господар — тільки

скажений пес. Беру жінку тай діти в жебрацьку торбу і йду по дорогах людей нападати!..

Семениха біля порога хлипала, як у дзвони била. Дивилась на хату та на людей, гей би крізь густий туман, тай серце в неї тріскало з жалю.

Газдині ж бились журливо об запаски руками тай собі ж помагали плакати Семенисі.

— Цить, небого, й не флинькай* мені, бо тепер уже панею будеш. Дістанеш у місті золоті сукні й фартушки, будеш виплікувати чужих бахурів** та будеш панам марципани робити... А я буду їм черевики глянувати, печі запалювати та з-під них виношувати — й будемо, небого, панувати обое!

До людей:

— Але в мене вже, газди, і душа десь пропала, і серце потріскало на четверо, наче старий постіл. У грудях уже ні серця, ні душі — сама злість, як у ката. Отак перерізвав би зараз косою всіх панків і багачів, як непотрібне бодяччя, та навіть би й не скривився з жалю... Бо я на їх панстві й багатстві своє здоровля та свої молоді літа зпендив*** — а вони пили з мене кров, гей ті тхори та таки вкінці і допили та дорізали мене без ножа!

— Такий я, люде, лютий та не добрий на цей світ, що перевернув та роздер би його на шматки, як ту паршиву жабу.

Показував руками, як би той світ бідував у його жменях, потому повертався до Василька й Марічки, що деревляними ковбочками сиділи на призьбі.

— Підемо тепер, небожата, на песю маму — порозлітаємось по світі, як ті тріски по болоті... Ми з мамою будемо в місті панам воду носити — ви по чужих селах багачам хвосту підтирати. Проклинайте ж тепер, сироти, лайдацького тата й маму, що сплодили вас на

* Не флинькай — не шльохай, не плач.

** Хлопців, парубків.

*** Розтратив, продармував.

38 світ багачам на втіху та на послугу й поштуркання... Проклинайте, небожата, на увесь світ, бо тато й мама тепер варті того, що сплодили вас і не могли вигодувати...

Семен уже охрип і дрозав тепер зі зворушення.

— Або візьму та й порозщибаю вас до одвірків... люде в селі не подивуються, бо варіят розуму не має. Отак зловлю одне за одним за ніжки тай лише трісну голівками до одвірків. Хай пани з багачами не поштуркуються моєю кров'ю та не випасаються на нашій горю, бо досить уже їм моїх звуглених печінок!

Знова до людей:

— Тато з мамою — казав би хтось — вилігувався ціле життя в перинах, жер що дня цукри й солонину та вбирався в шовки і прогайнував, лайдак, маєток дітям... А тепер збирається, гунцвот, дітям голови розбивати!

— Але я не буду їм голів розщипувати... Я їх ще навчу голови розбивати тим, що зіли нашу працю й здоров'я у палатах, що за нашу кров плавають у золоті та шовках, що забрали мені ґрунт і хату на курви та музики... Оцего їх навчу тепер тай самий буду хіба таке робити. Суду тай шандарів* уже не боюся — хай вони тепер мене бояться... Бо я, люде, вже не християнин, я лютий звір... Вони мене ограбили до тіла тай до кісток і пускають з дітьми на жебри!..

Тер зубами об зуби, гей би двома шорсткими камінцями, і затискав п'ястуки, начеб хотів люто кидатися на когось.

— Не падайте, куме, в розпуку, тай не беріть собі такий великий туск** до серця... Наше життя — як то кажуть — у божих руках, тай шкода тріпатися дурно! Захоче пан-біг — покарає християнина, захоче — помилує тай знову виведе в люди.

* Жандарів.

** Сум.

Це хтось із газдів узявся так розраджувати Семена.

Але Семен запалив очі, як головешки, тай подивився так на нього, як би він йому рідню маму зарізав.

— Я, газди, стянув би того бога за ноги, як останнього лайдака, як би мав силу... Я працював усе своє життя, як чорний віл, тай виповзав собі коліна до кісток перед образами... А він показав мені дулю під ніс тай поміг панкам і багачикам обдерти мене до гола!..

— Най такі боги по криміналах вуши* б'ють, ніж мають пускати бідний нарід з торбами!

Баби охкали й хрестилися, чоловіки боязко оглядалися позад себе, а де-які гомоніли собі нишком, що воно й це правда.

В коршмі.

Три дні підряд Семен сидів у коршмі, як останній п'яниця.

Жльопав з горя погану горілку, гей напасена корова воду — пропивав навіть останню свою одежину.

Пив, гримотів у стіл пястуками, аж пугарі підлітали й розбивались об долівку, та грімко викрикував на всю коршму:

— Пиймо, мой, один з другим, бо й нас нужда п'є... Пий і не жалуй собі цієї гіркої ніхтолиці**, бо все одно будеш жебраком, не газдою. Панків та неробів поназліталось тепер, як трави та листя — буде ще кому людську кров пити!..

Біля чорних і капарних од бруду столів сиділи мужики тай потягали гірке пиво зі шклянок. Кривились квасью*** і від поганого пива тай від таких гірких слів Семенових.

Здурів чоловік на старі літа з горя, тай уже!.. То був колись спокійний та поважний, лиш би говорити

* Воши.

** Ніхтолиці — шлюха, повія.

*** Погана горілка.

40 з ним, а тепер варіює осьде п'яний, гей чорна ніч у пиліпівку... Гай-гай, що то злиденне життя з людьми не виробляє!

— П'ю, аби запити своє горе, аби втопти в отсій бразі свою честь господарську. Бо я вже, люде, не газда — я помійник панський, різало та пороло б їх матір у печінки! Ціле життя крірвав* чоловік гірко день і ніч, аби було де на старість свою дурну голову приклонити, а тепер іду з дітьми на псів хвіст, наче остання курва...

— Люде! Свищіть та голюкайте тепер за мною в слід, як за ніхтолицею! Бо в мене вже ні хати, ні поля, ні господарства — немає вже й чести та поваги господарської...

В мене лиш порядна жебрача торба тай грабова палиця, аби від людських собак обгонитися. Отак за двацять років догосподарювався!

Газди зідхали журливо на всю коршму, гей ті чорні ковальські міхи в кузні, а Семен шпурляв келишком у стіну, наче своїм ворогом лютим.

— Але я тою палицею панкам-рабівникам ребра поломлю, але нею увесь світ переверну! Мені не треба такого дідьчого світа, що одним дає перини й розкоші, а другим лише злидні й муку... Я кусатиму тепер цей світ, як той пес скажений, я буду його на кавалки щипати, як свого ворога...

Семен скреготів зубами, як навіжений.

— Але ви не думайте, газди, що я при своїм розумі та говорю таке на вітер... Я дурний тепер і божевільний, тож мені все одно. Буду тепер битись і різатись, як розбійник, бо я дурний тай ви всі дурні! Думаєте собі, що ви ще газди, а ви такі жабраки, як і я. А як ще не такі, то скоро будете такими, бо Польща зігнала панів, як гайвороння... Буде ще кому вашу кров випити!

* Крірвав — важко працював.

Семен кидав слова в повітря; а вони осами пхались у мужицькі мізки. Заверчувались туди гострими сверличками й віщували мужикам у головах Семенову долю.

— А як ви ше, газди, при розумі, то спам'ятайте мене. Опам'ятайте, бо я варіят тай зараз нароблю головництва! Піду тай жінку й дітей порубаю або панкам і багачам кишки повипускаю. Не маю я вже де з дітьми притулитися — най і багачі не розкошують на моїй кєрвавиці! Підпалю двір і село, підпалю церкву й богові небо тай буду тоді кричати на весь світ: Люде! мене ограбили панки з багачами! Я на них працював усе життя, аж шкіра на череві тріскала, я ту хатину й кусочок землі своїм потом і червоною кров'ю полляв!.. А вони нагонять мене від неї та пускають з дітьми на жебри, бо я не мав чим панкам податки платити, бо я мусів що року в багачів хліба купувати...

Тепер Семен дико зривався зза стола й намагався кудися бігти.

Але мужики ловили його зараз чорними й дужими руками й насилу знову садовили на стіл.

— Дай-но, Мошку, сюди горілки, бо ми хочемо напиться с кумом Семеном.

— Не кажіть мені: куме, та й Семеном не кличте, бо я вже — волоцюга і панський наймит... А як будете сміятися з мене, то я вам голови порозвалюю. Бо я, люде, недобрий, бо я злосний, як пес...

Сяк-так Семена успокоювали. А нишком між собою:

— Отаке, видите, над усіми нами висить. Всі подуриємо та підемо на жебраків!

— Бо тепер такий час, що лиш давай, давай і давай кожному дідькові. Наша земличка дробиться на дівочі бинди, пани свою тримають, як у зубах — а тут годуй, хлопе, дітей панським канчуком і ще копицю податків плати що року!

Журба лізла у голову, наче червяк у землю.

— Гей-гей — і доки ж це воно так буде?!

Десь аж по півночі вели мужики Семена до хати.
Держали його попід пахи, як нелітню дитину, бо
був п'яний и важкий, наче та глина на мочарах.

Волочив по дорозі ногами, гей мокрим лабузинням
по стерні, тай горлянив на все село давніх парубоць-
ких пісень:

Ти гадаєш, файна* любко, що я тебе хочу? —
Я такими дівчинками коноплі волочу.
Породила вівця німця, а ляха — кобила,
А руснака - неборака — мати чорнобрива.

Співав по давньому, по парубоцькому, — як співав
колись, до дівчат ідучи. Задирав голову до зір, гей би
хотів злинути до них, тай вигукував на весь рот, аж
заспана ніч хвилювалась:

Ой, горілки, брате, п'ється — горілка, минеться,
А як згадай за дівчину — серденько кинеться.
А як згадай за дівчину тай за її неньку,
Що вона її породила таку хорошеньку.

Нагадував собі молоді, парубоцькі часи тай співав.
Гейби хотів своє горе піснею вилляти, гейби нама-
гався співанкою свої злидні і долю перекричати.

Горілка в грудях пекла й палилась, наче дрова в
печі. Запалився також червоним румянцем і край неба
на сході. Ніби зі сорому, що старий уже, як бик,
Семен парубоцьких пісень співає.

Як переходили побіля панського двора, то Семен
став. Уперся ногами в землю, як упертий баран над
водою, тай довбнями затиснув п'ястуки.

— Мой! — оцей з мене молоду силу висмоктав —
шляк** би 'го трафів!.. Оцей мене на старість з хати
нагонить!

* Гарна.

** Зіпсоване німецьке Schlag — удар.

Заскреготів зубами, як жорнами, і заревів, аж птиці зполохались у панському саді:

Бодай пани панували, бодай пани жили —
Бодай пани в криміналі кайдани носили!
Ой, підемо, пане-брате, до пана, до пана...
В него грошей повні міхи, золота сукмана.
Грався-грався пан з дівчиною — лишив їй немовля —
Аби бідний не мав біди, а пани — здоровля.

Потому Семен реготався, як навіжений. Реготався до сліз, бо казав, що він тепер вільний і багатий — його увесь світ.

А як ішли вже Семеновою вулицею, то подекуди стрічали парубків побіля людських воріт. Вони тужливо бреніли в сопілки та на підсмішки — глузували собі з Семеного співу.

Семен сердився й кидав у них капелюхом, наче бомбою на війні. А потому виривався з мужицьких рук та хотів битися з парубками.

— Мой! Не регочися, один з другим, гей та кобила на ярмарку, та не заглядай дівкам під запаски — але йди Польщу вали та бий!.. Бо сядуть тобі панки на плечі і зануздають, як конину, тай будеш бідний, будеш тоді ту кров свою проклинати, що пани не допили та що тримає ще тебе при житті.

В хаті ж Семен робив бучу. Тягнув з печі старого батька за ноги і кидався на жінку кулаками, — а діти пищали зі страху, гей синиці.

Робилось пекло, але мужики якось успокоювали Семена згодом.

* * *

По двох тижнях...

Сім'я в останнє обідає гуртом у своїй хаті.

Старий батько Семенів — Михайло — на широкому глиняному запічку, Семен з жінкою й дітьми біля стола, як лише на різдво й великодень. Їдять варені картоплі з квасною, огірковою росільницею.

44 Обідають і зараз будуть вибиратися з хати. Василько й Марічка йдуть в найми до багачів у сусіднє село; жінка — поки-що за прачку до панів у двір, Семен же йтиме у місто шукати роботи. Може де-небудь там на фабрику притулиться або до панів за наймита впрохається. Як же не вдасться таке, то буде волочитися й красти що попаде, бо жити треба. З голоду здихати Семен аж ніяк не збирається — хай пани здихають !

Найгірше це зі старим батьком... Він уже заробити на себе не годен, ані теж красти не зуміє. Йому б тільки теплої печі й смерти хутко, а тут... І печі вже немає, тай смерть не приходить по старого. Оттаке о хлопське !

Семенові сохне голова, гей та липова тріска на сонці, де б то подіти старого батька? Воно вже ані оставити його де-небудь, ані з собою куди взяти... Бодай же таке життя ясенні громи розтріскали !

Обідали. Але їжа в горло не йшла, бо там хтось гей би деревляних ковбчків понатикав. Треба було силкуватись проликати страву аж слъози виступали з очей.

Семен:

— Їжмо ще отак всі, їжмо, бо від тепер будуть уже їсти нас злидні та всякі головоїди нетрудні* !

Старий Михайло співчутливо дивиться на сина.

— Та цить уже мой, та дай хоч дітискам наїстися !

— Хіба ж я що кажу? Говорю лиш, що йдемо всі на собачу маму тай не маємо де вас притулити!..

Мовчанка. Глухо калатають ложки по глиняних мисках і так же глухо зідхає старий Михайло.

І по хвилині:

— Мною вже, сину, не турбуйся, мені вже як то кажуть — чисниця до смерти. Як не буде де зігрітися

* Нетрудні — люди неробітньої класи: паразити.

в зимі, то заков'язну десь під плотом за пару хвилин. І собака не гавкне! А тепер ще літо тай журби мені нема. Буду доглядати людської худоби й гусей та дістану за те кусень черствого хліба й соли... Не здохну з голоду.

— Ой, уже ви, тату, годні якраз людську худобу пасти! Закашляєтесь отам на майдані тай лиш зако-тите ногами в рів.

Обидва важко зідхають, і Семена щось прикре, нестерпуче дряпає в горлі.

Михайло:

— Годен, Семене, не годен — тим не журись, я ще раз тобі кажу. Журись от онтими дітисками та жі-нкою, щоб найти їм таке гніздо, аби багаті не послу-гувались ними. А я — пuste! Мені вже лопата тай яма дасть пристановище.

Семен туманіє й гірко, непомітно собі усміхається.

— Вже я, тату, тепереньки й нароблю їм, уже я й наставляю для них на старість!..

Михайло махає рукою, ніби й не слухає Семена.

— Ая, небоже! Працюй, щади, рабуй і кради — бо тепер такий світ настав. Один другого грабить, один другому очі вибирає, щоб забагатіти... І один має багатства та достатків, аж йому очі з лоба лізуть від розкошів, а другий мре з голоду та йде з дітьми на жебри...

Михайло хутко відложує миску од себе й по старечому закашлюється.

Семениха ж пускає рясні сльози по столі. Боляче дивиться на поважних, сумовитих діточок і розпачливо ломить руки.

— Васильку... Марічко. Сиротята мої нещасні!... Хто ж вам тепер білу сорочину дасть у неділю?

Михайло:

— Цить, небого-невістко, не завдавай жалю дітискам. Мала би вже розум та перестала сльозити що днини!

— Бо тепер, як видно, не доробишся й не житимеш самою чесною працею. Ціле життя і я горював, та ти не дармував і... йдемо тепер від хати, як останні лайдаки! Бо світ поганий і паршивий, бо він лютим ворогом для бідних. Отже світ поганий — будь же й ти таким тепер, Семене. Інакше не можна. А покращає він — і ти тоді змінишся...

— Розумієш, Семене?

Семен ще хвилину дивиться вперто на батька. Потому схоплює руками голову й важко, похмуро задумується.

— Ех, тату!..

І згодом у нього входить злість. Лихий вже, гей собака, шпурляє ложкою в кут і рве на шеї зав'язки од сорочки.

— Оттак кажете, тату?... Правда ваша. Еге!..

Семениха не бачила вже білого світу зза сліз.

На подвір'ї повно людей. Сім'я вибирається з хати й з ріднього села та йде за розтіч по світі.

Вже в сінях Семен прощається зі старим батьком.

Потрісканими губами припадає до дрижачих батькових рук і серцем вибачається за свою долю пагану.

— Думав я, тату, що хоч на старість вашу журбу заколишу, гадав, що хоч під вашу смерть постелю білу варету... Але трудно тай не маю часу, бо йду тепер світ завойовувати!..

Семениха хатні пороги гіркими сльозами поливає.

А тоненький діточий плач біжить зі сіней на подвір'я між баби і нароблює тут лементу, гей біля домовини з мерцем.

Цей бабський плач і твердих мужиків не минає.

Вони від нього м'якнуть ураз, наче пшеничне тісто, й непомітно собі збиваються в поодинокі тісні гурти.

— От, люде, часи. Ото пускають християнина — пустило б їх з вогнем у печінках!

— Це життя? Та це, мой, пекло та мука хлопська — бог би їх побив!

— Гей, люде, думаймо щось, сараки!... Думаймо тай киваймося якось до дідька, бо всі підемо на псів хвіст та виздыхаємо, гей мухи.

— П'ють нетрудні нашу кров і життя, як ті чорні п'явки, бо ми барани дурні...

— Най, люде, п'ють ще більше, най уже нас розуму понаучуть!

Миттю між бабами знявся ще більший лемент та голосіння. Семениха з дітьми прощається. Голосила та заводила при цьому, наче би за їх домовиною ступала, Семен одпихав її від дітей.

— Вступися, стара, і не рви дітям серце, бо зараз тобі амінь зроблю! Отак лише хомну, небого, тай по тобі.

Після цього дід Михайло гладив онукам голівки й давав їм ліскові бучки до рук. Аби від багацьких собак обгонилися небожата.

А Семен утикав дітям за пазухи по шматкові чорного хліба. Потому дав їм іще по кусневі старої ви-тертої вже верітчини й наказував, як мають поводитися в наймах.

— Отак розбігайтеся по світі та ростіть, небожата, як буряни під плотом. А як будуть вас багачі збиткувати та днями їсти не давати, то позакусуйте зуби й лише терпіть, заки повиростаєте та вберетесь у силу. Потому відплатитесь їм за все лихо. А доки терпіть, біднята, й мені тільки жалійтесь на все при нагоді. Інший ніхто вас не пожаліє... А я буду думати про вас, діти, день і ніч, я аж до гробової дошки вас не забуду...

Зігнувся й розцілував дітей по холодних, позаплакуваних обличчєнях, потому повернувся до подвіря.

— А ви, газди й жінки, будьте здорові, тай простіть, як обидив кого чим-небудь або сказав кому лихе слово!... З біди та нужди чоловік розуму лишається. Але проте любив я вас усіх, як свої сні про краще

48 наше майбутнє, і гадав, що з вами й духа визину та до гроба піду. Але...

Махнув лиш рукою, здоймив хутенько з голови капелюху й низько уклонився всьому подвір'ю.

— Будьте ж тепер здорові, сусіди й не-сусіди, та хай вам ведеться в господарстві краще, як мені!

Подвір'я загомонило враз, наче велике дупло джмелів.

Мужики й баби по черзі йшли до Семена й цілувалися з ним в уста.

— Будьте ж здорові, Семене. За селом і за господарством не бануйте* дуже, сараки, бо воно уже не поміч тай не потіхи хлопів... Одна мука і вічна грижа!

— Ая, ая!.. Щасливої дороги, куме, та хай вам пощастить кращу долю найти. А своєю лихою годиною не переймайтесь дуже — таких, видите, пролетарів, як то кажуть — цілий світ... Коби лиш були розумні та вміли зібратися й порозумітися всі. Оце аби вміли!

— А якбись-те, Семенку, найшли десь добру фабрику або поплатну роботу — то й нам сюди переказуйте... Пішов би чоловік і в пекло з цих гараздів.

— Оце, оце не забудьте, сусідо!.. Такі, видите, гаразди та розкоші, що кинув би тут усе, як ворога, лиш би міг де на фабриці утримуватись.

— Ой, то-то кинув би та втік на край світу!

Семен обіцяв, що не забуде цього. Коби лише здоровля та найти щось доброго... Але чи найдеться? Вони ж знають, що бідному всюди вітер в очі.

По цьому мужики важко виходили з подвір'я — вийшов уже понуро й старий Михайло з дітьми зі сіней.

Семен здригнувся всім тілом. Потому сильно потер долонею нахмарене чоло, перекинув на плечі подорожню торбину й, силкуючись бути бадьорим, потиху підійшов до жінки.

* Банувати — нудитись, побиватись.

ПРИЇЗД АРТЕМІВСЬКИХ
РОБІТНИКІВ ДО СТОЛИЦІ
ЧЕРВОНОЇ УРАЇНИ

Артемівців зустріли на вокзалі письменники і представники громадських організацій. У виконання широкої програми ознайомлення артемівців з осередками української культури, відбувся великий літературний вечір у Будинкові літератури ім. В. Блакитного.

На наших знімках угорі: письменники, члени ВУСПП, т. т. І. Ю. Кулик, В. Сосюра і письменник тов. Арк. Любченко з робітниками, внизу — робітники в залі Літ. Будинку.

Приїзд артемівських робітників до Харкова є першим етапом цільного єднання українських робітничих мас з творцями нової, робітничої, пролетарської культури.

— Ходім, небого!

Семениха стрепенулась й переражено подивилась на нього. Потому ціпко вчепилась руками хатніх одвірків і забелькотіла, ніби з гарячки:

— Куди йти? Геть від хати? Не піду, хоч убий мене, хоч рубай мене сокирою...

Ціла трусилась й тулилась до білої стіни, ніби перелякана дитина до матері.

— Ні, ні — не піду від неї. Чуєш? Не покину її, хоч убий!

Потім безсило впала на призьбу й заголосила, як за мертвецем. Кілька сусідок на подвір'ї й собі ж пустили сльози.

Семен хмикнув захрипло. І враз підійшов до жінки й силою одірвав її від призьби. Злісно швіргонув її на подвір'я і біля воріт наздогнав.

— Цить, не реви вже за нею тільки! — загомонів їй над самим вухом. — Шкода сліз!..

Обернувся до хати, ніби кидав їй поглядом останній поздоров, і знову зашепотів:

— Гадаєш, що я так таки й лишу її багачам на втіху? Дідька!.. Десь у ночі лиш закрадуся й черкну сірником... Нехай не виколісує головоїдів на нашу працю!..

Заворітьми чекав їх старий батько з унуками. Гарячий полудень тоненько вигравав мухами у вербах і вулицею дріботіла вже худоба з полю.

— Запалю й її і ще щось пушу з димом. Еге!.. Нехай запалає, як палають тепер розпукою наші груди... Нехай!..

Пішли... Але подекуди спинялися, — треба було зі стрічними людьми попрощатися.

Львів, у листопаді 1928 р.